

Sobre les edicions valencianes del Tirant (1990/1992 i 2003/2005)

Vicent Josep Escartí

Universitat de València - IIFV

1. Un apunt personal, si se'm permet.

Per a mi sempre resulta difícil desvincular els noms d'Albert Hauf i de Joanot Martorell i la seua obra més coneguda i magistral. Entre altres coses, perquè amb tots dos podria dir que, en bona mesura –i al costat d'altres projectes-, m'he anat formant i he treballat, i els dos s'inclouen en la meua experiència universitària des de pràcticament l'endemà mateix d'haver-ne acabat la llicenciatura. Tanmateix, tant a l'un com a l'altre, jo ja els coneixia d'abans. El *Tirant*, per a un estudiant d'Història Medieval com jo, posseïa un evident atractiu, i abans i tot de la meua etapa de formació a la Universitat de València, per un atzar potser inexplicable, jo ja l'havia llegit en els cinc volums de la meritòria, encara que incompleta, edició de Barcino (1924-1929), a cura de Josep Maria Capdevila.¹ Al segon, Albert Hauf, el vaig conèixer també abans: just el dia que llegia, al *Segon Congrés Internacional*

¹ Martorell, J.- Galba, M.J.: *Tirant lo Blanc*. Tria del text, introducció, notes i glossari de J. M. Capdevila i de Balanzó, 5 vols, Barcelona, 1926-1929.

de la *Llengua Catalana* (1986) la seua comunicació sobre Isabel de Villena,² en una aula de la Facultat de Geografia i Història, amb un no massa elevat nombre d'assistents, vaig tindre el plaer d'escoltar-lo per primera vegada, encuriós pel seu accent que em sonava llavors exòtic, però també amb l'atenció de qui descobreix la veu d'un mestre.

L'any 1987, i molt possiblement a començaments de l'estiu, quan tot just m'havia acabat jo de llicenciar, com si una pedra imant misteriosa m'impulsàs a resseguir el camí que, per motius que no són del cas, havia acabat deixant de costat, per la meua ferma voluntat de fer "edicions de textos", em vaig acostar -guiat per alguna orientació del Dr. Antoni Ferrando, a qui mai no agrairé suficientment que em posàs en aquest camí- al despatx que en aquells mateixos moments estava començant a ocupar el flamant catedràtic de Filologia Catalana que, provinent de Cardiff, s'anava a instal·lar entre nosaltres i anava a desenvolupar una tasca tan fecunda com la que tots sabem. Albert Hauf treia d'algunes caixes llibres i més llibres per a dipositar-los en els prestatges, i jo, acompanyat d'un amic també encuriós en aquells dies pels textos medievals i pel nostre passat, cridàrem a aquella porta. Val a dir que jo, en aquell moment, acudia a Hauf tot cercant auxili i orientació per tal de portar avant una edició del *Dietari del Capellà d'Alfons el Magnànim* que unes setmanes abans m'havia encarregat Joan Fuster –supose que amb el convenciment habitual en aquells casos-, i que un any després eixí de les premses, publicada per la IVEI d'aquells anys.³ Hauf, en descobrir el meu interès, i amb l'afabilitat que sempre l'ha caracteritzat en la conversa, ens començà a parlar de la necessitat que hi havia, a València, de gent que treballàs en l'edició de textos medievals, i en com era d'importantíssim portar avant aquella tasca... Parlà, també, de la bona voluntat que havia detectat en alguns responsables de les institucions culturals de la Generalitat Valenciana d'auquella època –en especial Jesús Huguet- i arribà a esmentar com, just feia poquíssim, a ell mateix li havien encarregat l'edició de *Tirant lo Blanch*. Per això, li calia formar un equip de treball i l'horitzó de la proposta era ben alt: preparar l'edició crítica del text de Martorell i Galba, acompanyat de diferents estudis introductoris que portarien a terme especialistes de prestigi, amb la intenció que aquella edició eixís de les premses al novembre de 1990, data emblemàtica en què es commemoraria el cinccents aniversari de la publicació del *Tirant*, a València, fruit del treball dels tallers de l'editor Nicolau Spindeler.

D'aquella conversa –que recorde com si hagués estat un somni- no seria capaç de reproduir ni una paraula amb exactitud, poster. Recorde la llum del despatx que ocupava

² El text d'aquella comunicació es va publicar a Hauf, A.: "El món cultural d'Isabel de Villena", dins *Actes del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana (València 1986)*, VIII, València, 1989, pp. 541-552. Es va reeditar, després, a Hauf: *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*, València/Barcelona, 1990, ps. 303-321.

³ Miralles, M.: *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, a cura de V. J. Escartí, València, 1988. S'ha tornat a publicar el 2001.

Hauf –i que trobe que era compartit amb algun altre professor de la casa...- i sé que, en eixir d'aquellencontre fortuït, ens adonarem que Albert Hauf, fent ús de la seua sempre bona disposició a animar els joves a esforçar-se i a treballar, ens havia encarregat de fer –a mi i al meu amic, Marc J. Borràs- una prova de transcripció d'algunes pàgines del *Tirant*, per veure si podíem incorporar-nos a l'equip, en qualitat de transcriptors i fixadors del text. Li lliurarem als pocs dies un exemple de les nostres habilitats paleogràfiques –que recorde que li vàrem presentar a Albert en uns fulls mecanoscrits!-, i Hauf, després de comprovar la nostra perícia, va confiar plenament en nosaltres. Ens va avançar uns dinerets per comprar el facsímil del *Tirant* que havia editat “Del Cenia al Segura” (1978) i sobre el qual, en bona mesura, anàvem a basar la nostra transcripció.⁴ Compràrem aquell llibre i, també, totes les edicions del *Tirant* que vàrem ser capaços d'aconseguir. Començava una aventura, la de publicar el *Tirant*, que de cap de les maneres jo no m'hauria pogut imaginar, ni en els meus millors somnis. Pel camí, dels cinc o sis components que en principi estaven previstos per a l'”equip” tirantià, anaren abandonant tots, per raons laborals o per divergència d'interessos, i, a la fi, només vàrem quedar Albert i jo. El resultat va ser la primera edició que es feia, del *Tirant lo Blanch*, a València, en transcripció filològica, i que eixí a la llum el novembre de 1990.⁵ Abans, només la versió modernitzada realitzada per Josep Palàcios i publicada en edició de luxe a Sueca, en quatre volums, entre els anys 1978 i 1983 i amb gravats del pintor valencià M. Boix;⁶ i l'efectuada per M. D. Cabanes, en tres volums, i amb criteris paleogràfics i no sempre encertats,⁷ ens havien precedit. Per a un jove com jo era en aquell moment, no es podia demanar més. Martorell i Hauf em varen permetre, en bona mesura, que el meu desig d'esdevenir un dia editor de textos es complís. El meu més profund agraïment vull que conste ara, ací, com a testimoni de reconeixement i d'amistat i, sobretot, pel mestratge exercit en mi per Albert Hauf, al llarg dels anys que he tingut la sort de treballar amb ell, en projectes més personals o, simplement, compartint les aules d'un Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València que estic segur que, sense ell, no hauria estat el mateix.

⁴ Matorell, J. – Galba, M. J. de: *Tirant lo Blanch*, València, 1978.

⁵ Matorell, J. – Galba, M. J. de: *Tirant lo Blanch*, Edició coordinada per A. G. Hauf. Fixació del text A. G. Hauf i V.J. Escartí, 2 vols, València, 1990.

⁶ Matorell, J. – Galba, M. J. de: *Tirant lo Blanc*, a cura de J. Palàcios i amb gravats de M. Boix, 4 vols., País Valencià, 1978-1983.

⁷ Matorell, J. – Galba, M. J. de: *Tirant lo Blanch*, a cura de M. dels D. Cabanes, 3 vols., València, 1980.

2. *El Tirant de 1990/1992.*

Amb colofó datat el 20 de novembre de 1990 veia la llum el primer *Tirant lo Blanch* on Hauf era l'editor. El propòsit inicial s'havia acomplert: però no del tot i no sense algunes complicacions i entrebancs que tot seguit passaré a comentar perquè, potser, formen part de la intrahistòria d'aquest text que tants misteris tancava –i tanca- respecte a autories, impressions i altres qüestions paral·leles. De fet, la primera edició del nostre *Tirant* va estar enllestida amb suficient temps com perquè l'efemèride es celebràs dignament per part de les autoritats. Tanmateix, però, varen passar alguns mesos des del lliurament dels disquets que contenien la versió definitiva del nostre treball i la transformació dels mateixos en els dos volums que, dins la col·lecció *Clàssics Valencians*, apareixien sota l'auspici de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, i on el Molt Honorable Senyor President, Joan Lerma, tingué a bé d'estampar unes paraules proemials que remarcaven la necessitat de disposar d'una edició com aquella per tal d'aproximar el text “a tots aquells valencians que puguen estar interessats”. El text del *Tirant*, basat, com ja he esmentat, en l'edició facsimilar ja esmentada i basada en l'exemplar conservat a la Biblioteca de la Universitat de València –amb l'afegit de les pàgines que manquen a l'original, que foren suplides amb l'auxili de l'edició facsímil de l'exemplar conservat a la Hispanic Society de Nova York,⁸ s'havia fixat amb tota la pulcritud que havíem estat capaços de mantenir, tenint en compte que havia passat la revisió de més de dos parells d'ulls, en una tasca pacient i de vegades exhauridora.⁹ Però les noves tecnologies –que llavors eren novíssimes, almenys per a mi i, segurament, en la mateixa mesura o més, per a Hauf- ens anaven a jugar una mala passada. El text del *Tirant* el vàrem introduir en un munt de disquets dels que feia servir l'Amstrad PCW-8256: un ordinador personal molt popular a finals dels 80 que era poc més que un processador de text i que, per increïble que pugua resultar ara, era en cada disquet on portava incorporat el sistema operatiu, de manera que cabia ben poca informació, al remat. En els nostres dies, si algú vol saber alguna cosa sobre ell, l'ha de cercar entre els ordinadors *vintage* i en àmbits de la informàtica *antiga*, perquè en un camp com aquell, la cosa avança amb molta més rapidesa que entre els historiadors i els filòlegs. Però era l'ordinador que jo tenia i amb ell treballàrem i poc o gens sospitàvem que, a l'hora de portar el text a impremta, ens anava a donar tants problemes. De fet, s'hagueren de transformar aquells documents, servint-se i tot d'una empresa especialitzada en informàtica, a un sistema que els fos útil per a la impremta. La cosa no va

⁸ Matorell, J. – Galba, M. J. de: *Tirant lo Blanch*, Nova York, 1967.

⁹ En la revisió vàrem comptar, també, amb l'auxili inestimable d'Úrsula Steube.

ser fàcil ni ràpida i, a més, en el canvi, una sèrie de caràcters –com ara la *y grega*– es va perdre pel camí.¹⁰ Però també, per algun misteri informàtic que no sóc capaç d'explicar, hi passaren alguns altres problemes –desaparició d'algunes paraules, etc.– que, tot i el nostre evident esforç per subsanar-los, no ho aconseguírem del tot. El text, tan acurat com va ser possible, tenint en compte que el dia 20 de novembre s'acostava perillosament, va eixir de la impremta.

Albert Hauf, en aquella ocasió, va optar per fer un pròleg que, ajustant-se al resultat final obtingut, plantejava una sèrie de reflexions que, des del meu punt de vista, eren la llavor del que anava ser una futura edició. I m'explique. Hauf proposa una reflexió general sobre l'ofici d'editor i, en un to amé i col·loquial, i dóna exemples del que poden variar, segons com, alguns textos, tot depenent de la interpretació que en faça el qui “edita”. A la fi, Hauf afirma: “editar és, doncs, sempre sinònim d'interpretar”.¹¹ La “interpretació” de Hauf sobre el *Tirant lo Blanch*, en aquell pròleg, es va limitar a fer un recorregut prou complet al voltant de l'edició prínceps del text de Martorell i Galba, oferint en transcripció fins i tot una sèrie de documents conservats a l'Arxiu del Regne de València i a l'Arxiu de Protocols del Col·legi de Corpus Christi de València, dels quals, en alguns casos, només es coneixien les referències. A través d'aquests documents, Hauf ens mostra una part important de la complicada trajectòria del *Tirant* des de l'original de Martorell fins a l'edició que va eixir dels tallers de Nicolau Spindeler per anar a mans de l'empresari Rix de Cura. Hauf, a més, es qüestiona la intervenció de Martí Joan de Galba, “el paper exacte del qual en tot l'afer no és gens fàcil de determinar amb absoluta precisió”¹² i conclou que respecte a la “fama literària” seua, l’”hauríem d'acceptar amb molta cautela (...) mentre no tinguem treballs minuciosament documentats que superen l'estadi de les afirmacions més o menys subjectives.”¹³

Per altra banda, Hauf, en absència de l'original manuscrit de Martorell, es proposa una tasca d'acostament al text “molt més modesta i consisteix a tractar d'oferir una transcripció el més fiable possible de l'edició *princeps* apareguda a València el novembre de 1490.”¹⁴ Tot seguit passa a fer una visió sintètica però altament interpretativa dels diferents posicionaments dels estudiosos que l'han precedit en la qüestió del doble tiratge de l'edició valenciana del 1490 i, encara, sobre les en aquells moments ultimíssimes tendències a considerar, per part d'alguns estudiós, que l'edició de Barcelona del 1497 era millor que

¹⁰ Fa una breu síntesi dels problemes que hi hagué, en aquest sentit, el mateix A. Hauf, a la introducció del *Tirant* (p. XXXIII, nota 32). [Cite per l'edició referenciada a la nota 5 d'aquest escrit].

¹¹ p. XII.

¹² p. XXII.

¹³ p. XXIII.

¹⁴ p. XXIV.

l'anterior, perquè derivaria del manuscrit de Martorell que hauria passat, per via de l'herència de Galba, als seus familiars catalans. Hauf, sobre aquest particular afirma que

són moltíssimes les segones edicions expurgades i millorades d'errors obvis d'impremta preparades per editors que, tot i no tenir cap manuscrit original de l'autor sí que tenien prou sentit crític i suficient coneixement de la pròpia llengua per a detectar errades evidents.¹⁵

En concret, Hauf arriba a la conclusió que, respecte a les hipòtesis llançades per M. L. Indini i V. Minervini¹⁶ sobre l'aprofitament del manuscrit original de Martorell en l'edició barcelonina del 1497

ens movem en el terreny de la pura especulació i, tot i que sí sembla positiu de tenir en compte tot allò que permet millorar el text de la primera edició, no crec que s'haja de fer de manera automàtica sinó amb peus de plom, indicant sempre qualsevol canvi o intromissió.¹⁷

Per altra banda, es defensa la posició de Riquer –atacat per Indini i Minervini- i es fa una anàlisi contrastiva entre els diferents exemplars del *Tirant* que ens han pervingut, centrant-se –per eliminació dels altres, ateses les seues característiques poc remarcables- en el de la Biblioteca de la Universitat de València i el de la Hispanic Society de Nova York, sobre els quals, seguint també les indicacions d'erudits anteriors, arriba a la conclusió que “hom va reimprimir uns fulls, degut a inevitables accidents. Llevat d'aquesta diferència, hom en detecta, és cert, d'altres molt petites, motivades, pel que sembla, per omissions o correccions dels errors detectats.”¹⁸ I s'assenyala, després, com a més important, el fet que “al llarg de la major part de les pàgines els folis impresos són totalment iguals, fins i tot en els errors tipogràfics, i els canvis són escassament dignes de consideració, ja que sovint semblen afegits a ploma, no sabem si pels editors o per alguna mà posterior.”¹⁹ Això fa que Hauf destaque i accepti el valor de l'exemplar de la Biblioteca de la Universitat de València i que mostri clarament el seu desig de construir hipòtesis ben fonamentades, sobre documentació o sobre proves tangibles més que no sobre especulacions de poca consistència. Així, Hauf remarca “que hi ha un acord evident sobre la unitat essencial de la primera edició, unitat més aviat confirmada per les petites diferències”, i ell “dóna preferència a l'exemplar de València”.²⁰ De fet, el text de l'edició que coordinà Hauf es va basar en l'incunable conservat al cap i casal de l'antic regne de València i conté, a més, les

¹⁵ p. XXV.

¹⁶ L'article sobre el que reflexiona Hauf és Indini, M. L. – Minervini, V.: “Il viaggio di Tirante. Fortuna e infortuni di un romanzo cavalleresco”, *Romanica Vulgarica. Quaderni. Studi Catalani e Provenzali*, 88, XII (1990), pp. 5-65.

¹⁷ p. XXV.

¹⁸ p. XXVIII.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ p. XXXII.

variants textuais més rellevants de l'edició valenciana del mateix 1490, però segons l'exemplar de la Hispanic Society de Nova York, que va servir, també, per omplir les llacunes de l'exemplar valencià, com ja s'ha dit.

El text del *Tirant lo Blanch*, transcrit així, i aplicant-li les normes habituals en aquesta mena d'edicions, quedava enllestit per a la seua edició, que s'acompanyà del pròleg que ara mateix acabe de ressenyar breument. Hauf, en aquell mateix text introductori, encara advertia que l'anotació que acompanyava el text era “únicament de caràcter textual” i afegia que “hem relegat a un darrer volum dotat també d'una introducció general, l'anotació sistemàtica dels aspectes literaris, lingüístics, de les fonts detectades, etc., així com el vocabulari i l'índex i apèndixs.”²¹

Aquell volum anunciat per Hauf, però, no es va portar avant. Però, el 1992, a conseqüència de l'èxit assolit per l'edició del *Tirant* el 1990 –i malgrat la profusió de *Tirants* commemoratius que varen aparéixer en aquella mateixa data, molts dels quals eres només reedicions de treballs anteriors o amb lleugeres adaptacions-, el text de Martorell coordinat per Hauf va ser de nou editat. El resultat d'aquesta nova impressió va ser exactament igual que la primera edició, tot i que, en un esforç últim, encara vàrem poder introduir esmenes i correccions al text, atés que algunes –no massa nombroses- distraccions se'ns havien escolat.²²

Finalitzava, així, la primera “apassionant aventura intel·lectual”²³ –com Hauf qualificava el text de Martorell. I s'iniciava un llarg camí que ens portaria, alguns anys després, a un nou repte i a uns resultats que serien, en bona mesura encara, fruit dels esforços d'aquells anys de les acaballes dels 80 i primeries dels 90.

3. *El Tirant de 2003/2005.*

La veritat és que no sé massa bé com ni quan es va produir l'encàrrec, per part de l'editorial “Tirant lo Blanch” d'elaborar una edició del text de Martorell per tal de celebrar l'efemèride dels 25 anys de l'existència d'aquesta llibreria i editora valenciana especialitzada en llibres per al món universitari espanyol i iberoamericà. Recorde que, en principi, només

²¹ p. XXXIV.

²² Pràcticament, el resultat només varia, a nivell bibliogràfic, en la data del peu d'impremta.

²³ p. XXXIV.

ens demanaven els drets de reproducció de la nostra edició de 1990 i, a més, volien una traducció al castellà actual de la novel·la de Martorell. Sí que tinc clar que, des del principi, tant Albert Hauf com jo mateix optàrem pel que, a la fi, ha eixit de les premses: Hauf va veure l'oportunitat que anhelava, de fer arribar a bon port un projecte que s'havia iniciat feia més de deu anys, i, encara, en aquesta ocasió podríem completar-lo amb noves aportacions.

De fet, el text del *Tirant lo Blanch*, en aquesta nova versió, devia haver-se completat per a les acaballes de l'any 2000. Però tot d'una que ens posàrem mans a l'obra vàrem detectar que enllestir del tot un projecte com aquell anava a ser impossible: calia una nova transcripció, atès que el material informàtic de l'anterior edició resultava inútil, i també, el projecte començava a prendre unes dimensions ben diferents. Albert Hauf s'encarregaria de fer una edició filològica i anotada com no se n'havia fet cap altra en la història de les edicions del *Tirant* i, a més, aquell treball s'acompanyaria de l'edició de la traducció castellana que en el 1511 va eixir dels tallers tipogràfics de Diego de Gumiel, a Valladolid. Comptat i debatut, fer una versió a la llengua castellana "actual" del *Tirant* no era el més idoni, des de el nostre punt de vista; i el meu suggeriment va ser acceptat per l'editorial i pel mateix Hauf, que coordinaria les tasques de tot plegat. Òbviament, el text castellà de Gumiel que està a cura meua –i amb açò acabe de parlar de mi– no pretenia "elaborar una *editio critica*" i només volia "ofrecer un texto fijado de la edición de 1511 como material complementario a la edición crítica de Hauf que lo acompaña." I, encara, rematava jo: "Así queremos que sea entendida esta lectura del *Tirante* castellano que ahora editamos."²⁴ El meu treball es limitava, per tant, a ser un "complement", i la meua nota introductòria així ho remarcava. Declaracions que alguna vegada no he sabut si s'ha arribat a entendre o a llegir, per part d'alguns. Era evident que el gruix d'aquella edició anava a recaure, doncs, en l'obra colossal que s'havia plantejat Albert Hauf.

Així, partint de la base de l'edició de 1990, ara de bell nou es fixava el text del *Tirant* segons els exemplars de l'edició de València de 1490, tot incorporant les varians dels altres incunables conservats i ja esmentats més amunt, i tenint en compte les lectures de les edicions anteriors, eixia a la llum una nova edició del *Tirant lo Blanch*, el 2003, acompanyat de la seua traducció castellana més antiga.²⁵ El text, clarament, presenta les condicions

²⁴ Les citacions provenen de la p. XXXI del pròleg del volum referenciat més avall, a la nota següent d'aquest article.

²⁵ Matorell, J. – Galba, M. J. de: *Tirant lo Blanch*, Edició i notes A. Hauf. Índexs i revisió global del text A. I. Peirats. València, 2003; i Matorell, J. – Galba, M. J. de: *Tirante. Los cinco libros del esforçado e invencible cavallero Tirante el Blanco de Roca Salada, cavallero de la Garrotera, el qual por su alta cavalleria alcançó a ser príncipe del Imperio de Grecia*. Edición del texto y prólogo de V. J. Escartí, València, 2003.

òptimes per tal de poder dir que ens trobem davant l'edició definitiva de la novel·la que acabà d'enllestir segurament Galba sobre l'original de Martorell. El text fixat per Hauf, ara, s'atenia a unes característiques que ell mateix s'encarregava d'enunciar, en contrast a l'edició anterior, del 1990 i, també, en clara diferenciació de l'edició que realitzava, com a tesi doctoral, J. Perera,²⁶ basada en l'incunable de 1497, d'un interès més aviat "lingüístic" que no literari.²⁷ Hauf, de manera evidentíssima, optava per fer la recerca en sentit "invers", ésa dir: buscant en les fonts del *Tirant* i fent una quasi exhaustiva anotació no sols de variants tipogràfiques o lingüístiques *-peccata minuta*, en definitiva- sinó afegint denses i contundents notes de peu de pàgina que il·lustren el lector en el prozelosa mar del *Tirant*. Hauf ho explicita així:

qualsevol estudiós o lector que estima la nostra cultura agrairà de manera molt especial la possibilitat de poder resseguir, fins als límits permesos per l'estat actual de la crítica tirantiana i la meua pròpia informació, en quines fonts o models va beure l'autor de la novel·la i de quina manera, amb quina intencionalitat i amb quin refinat artifici va retallar, col·locar i reaprofitar els texts aliens a l'hora de donar forma al genial trencaclosques o *puzzle* que representa la seua gegantina i genial nova contrucció, ornada amb columnes, llindes, relleus, estàtues, capitells i tota classe d'ornaments, manlevats de la tradició clàssica que tenia al seu abast, i a la qual anava donant un nou sentit i unes noves funcions.²⁸

La metàfora arquitectònica usada per Hauf a l'hora de plasmar la seua concepció del treball de Martorell en el *Tirant* igualment ens aprofitaria per fer veure, ara, el seu mateix esforç en la tasca d'edició i anotació del text medieval. Albert Hauf, pacientment, anota de manera senzilla els passatges que havia detectat que provenien d'algun altre autor o que mostraven una evident influència d'algun escriptor anterior o coetani de Martorell. A més, ofereix les citacions completes de les obres que havien inspirat Martorell i, en un treball virtuosístic, encara, Hauf, a cada nota de peu de pàgina, destaca "*en cursiva* els manlleus o coincidències conceptuals, i *en cursiva negreta* els préstecs literals."²⁹ Una tasca com aquesta no cal dir que, ja de bell començament, sembla impressionant. Però ho és més encara en la mesura que el lector s'endinsa en les pàgines del *Tirant* i va comprovant a cada passa el treball impagable desenvolupat per Hauf. L'investigador, amb això, pretén, entre altres coses,

fer un seguiment constant de com treballa la ment creadora de l'autor, bé deixant-se portar pel suggeriment d'una paraula, o per la contundència d'una frase sentencial

²⁶ Martorell, J. – Galba, M. J. de: *Tirant lo Blanc*, Edició crítica de J. Perera i Parramon, Tesi doctoral presentada a la Universitat de Barcelona, 1995.

²⁷ Les citacions del pròleg de Hauf que done tot seguit provenen de l'edició de 2003, citada més amunt, a la nota 25. Ara: pp. 48-49.

²⁸ p. 54.

²⁹ p. 55.

que li ha cridat l'atenció, bé responent al ressò d'un interrogant al qual dóna indirectament resposta. el procediment deixa també al descobert, no cal dir-ho, la trama diacrònica de l'evolució interna de la llengua en un estadi determinat, ultra permetre en algunes ocasions detectar i corregir possibles errors dels caixistes i més d'una llacuna ocasiona.³⁰

Aquella edició era acabada als darrers mesos del 2003, amb l'auxili tècnic d'Anna Isabel Peirats, que també es va encarregar de redactar uns índexs, i era destinada a commemorar, en part, els quatre-cents anys de la primera edició del *Quixot*. Per això mateix, presentava, a més, algunes particularitats que paga la pena de comentar i que, segurament, faran les delícies d'algun bibliòfil que arribe a llegir aquest paper meu. De fet, com que l'edició comptava amb el recolzament de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i, encara, era encapçalada amb un pròleg del Molt Honorable Senyor President de la Generalitat Valenciana, Francisco Camps Ortiz, en tant que els dos volums –el *Tirant* i el *Tirante*– es volien destinar a llibre protocolari de la Presidència de la Generalitat, l'estàndar lingüístic del valencià, en el pròleg i en les notes, s'ajusta a la normativa de l'ens autonòmic i, encara, conté canvis reveladors, fins i tot, en el pròleg meu, en castellà, i que es poden endevinar fàcilment, però que en res no afecten, en cap dels dos casos, al contingut “conceptual” de les nostres aportacions i que, com s'haurà suposat, van més pel camí de les “qüestions de noms” a què tan afectes són alguns valencians. Com ja he esmentat més amunt, aquella operació institucional annexada al projecte inicial anava pel camí del record, l'any 2004, del quatre-cents aniversari de la publicació de l'obra magistral de Cervantes, *El Quijote*. El *Tirant*, elogiat per l'autor castellà, com és ben sabut, era un precedent digníssim de l'obra protagonitzada per l'“ingenioso hidalgo”. L'oportunitat semblava, doncs, bastant raonable. Tanmateix, aquella edició era minoritària i amb característiques d'exigència de *protocol* que varen fer que l'editorial “Tirant lo Blanch” volgués fer arribar a bon port el projecte que ells mateixos havien començat uns anys abans i que va arribar a rams de beneir, finalment, el 2005.

Així, amb les esmenes pertinents efectuades sobre l'edició del 2003, un nou *Tirant* eixia a la llum. Aquest presenta bàsicament les mateixes característiques que l'anterior i és, segurament, l'edició que podem considerar més definitiva de les que s'han efectuat fins al moment. Consta de dos volums. Al primer hi ha l'edició del text en català, segons l'incunable valencià de 1490 –com ja hem assenyalat-, a cura d'Albert Hauf. El volum és profusament il·lustrat amb tota mena de material gràfic de l'època medieval. Es clou amb dos apartats molt útils: una “Bibliografia” actualitzada i un “Índex de noms”. El volum,

³⁰ p. 55.

encara, ve completat per l'edició en format digital de les *Concordances lematitzades del Tirant*, l'autora de les quals és Anna I. Peirats. Pel que fa al segon volum, es tracta de la ja esmentada edició meua del *Tirante* de 1511 i, tret dels canvis en alguns noms i alguna altra cosa menor, en el pròleg només, és en tot idèntica a l'edició de 2003. Aquest volum, encara, presenta, també, un enriquidor complement gràfic que és dedicat a la contemporaneïtat nostra del text de Martorell. Amb aquests dos volums, l'editorial “Tirant lo Blanch” celebrava el seus 30 anys d'existència. I crec, sincerament, que no ho podia festivar de manera millor. Haver sabut esperar uns anys més, a la fi va aprofitar per millorar el producte final.

En efecte, al text del *Tirant* fixat amb cura, cal afegir un pròleg reeixit i especulatiu que analitza pormenoritzadament i fent un alt esforç de síntesi les diferents maneres d'entendre la cavalleria que podem trobar a la novel·la de Martorell. Claríssimament, el pròleg de Hauf fa un recorregut per la mateixa trajectòria de Tirant, personatge, i ens el mostra des del seu període de formació a Anglaterra –amb la influència, entre d'altres, de les doctrines de Lull- per fer-lo arribar a les grans glòries –que en són moltes, al llarg del text- i fins portar-lo al seu acabament, que no deixa de ser una lliçó sobre la fugacitat dels béns mundanals, vista des d'una òptica que fa trontollar els fonaments d'allò que podríem anomenar “codi cavalleresc” i contra el qual, sovint, sembla manifestar-se Martorell, tot fent servir –amb freqüència elevada- idees, textos i plagis de Corella.³¹ Així, en la mort de Tirant, Hauf entén que el missatge moralitzador anava adreçat clarament als “membres de l'estament cavalleresc identificables amb la persona de l'heroi, al qual l'autor fa servir com a punt de referència.”³² Això el porta a reflexionar novament sobre el que ell mateix va denominar, fa temps, la “connexió corelliana” per tal de referir-se a la possibilitat d'intervenció de Joan Roís de Corella en la redacció final del *Tirant*, la qual cosa hauria comportat, a més dels plagis o aprofitaments de materials corellians en la novel·la iniciada per Martorell, l'assumpció, per part del Martorell final, de pressupòsits que són contraris a la cavalleria i que deixa anar Corella en un bon grapat de llocs, atès que la considera, bàsicament, enemiga dels postulats cristians, ja que el codi dels cavallers posa per damunt de la caritat i d'altres ensenyaments de Crist conceptes com la fama o l'honor.³³ Al tercer punt del seu pròleg, Hauf comenta i contesta algunes idees llançades per Guia Marín i per Wittlin, que creuen possible, fins i tot, la redacció de la totalitat del *Tirant* per part del teòleg

³¹ pp. 13-26.

³² p. 26.

³³ pp. 27-38.

Roís de Corella.³⁴ I arriba a la conclusió que “el llibre que editem pot presentar encara més d’una sorpresa i convé continuar la tasca d’estudiar-lo amb la necessària parsimònia i sense caure en dogmatismes ni deixar-se portar per miratges de la nostra voluntat.” La postura de Hauf, és la de qui és partidari de documentar, sobretot, les afirmacions que es fan: “no cal prendre massa a la lleugera el que diuen els textos” –en referència a l’inici del *Tirant* i al seu colofó i la famosa qüestió de la doble autoria. I remata: “La investigació té les seues exigències i no pot operar fent salts en el buit.”³⁵ A la fi, Hauf, recolzant-se en la tesi doctoral d’Àlex Riba,³⁶ i després de lamentar que encara no s’han fet totes les aportacions que caldrien, des de diferents angles, per establir més definitivament la qüestió autoral, assenyala que no podem “enterrar de manera definitiva, ara per ara, la vella tesi d’una possible dualitat d’autors.”³⁷

No vull acabar aquesta brevíssima ullada a l’estudi introductori de Hauf sense destacar la modèstia intel·lectual del seu autor, el qual remarca que

la nostra ignorància supera encara en moltes coses el nostre coneixement ben documentat. Sabem massa poc de Martí Joan de Galba, senyor de Montnegre, i possible cavaller Muntanyanegre en la novel·la, i ignorem encara massa coses sobre d’altres possibles connexions entre la novel·la i la València de l’època de Martorell. Esperem que la present edició ajude a fer-se una idea de la tasca feta fins ara i de la que encara resta per fer.³⁸

Una lliçó de bon investigador que podem extrapolar a qualssevol altres àmbits de les nostres recerques i que estic convençut que ens donarà bons resultats.

4. *A tall de conclusió.*

El periple de les edicions haufianes del *Tirant*, des de finals dels anys 80 fins al 2005 ha estat llarg i no sempre fàcil. Evidentment, una tasca tan impressionant com la que ha realitzat el catedràtic de la Universitat de València des de l’endemà mateix de la seua arribada al nostre país i fins al moment present de la seua jubilació és realment envejable, desitjable i, sobretot, impagable. I no nomé pel que afecta al *Tirant*, com és ben sabut.

³⁴ pp. 39-47.

³⁵ Les citacions són de la p. 47.

³⁶ Riba, A.: *Homogeneïtat d’estil en el Tirant lo Blanc*. Tesi doctoral presentada a la Universitat Politècnica de Catalunya, 2001.

³⁷ p. 48.

³⁸ *ibidem*.

però en el *Tirant* crec que Hauf ha esmerçat el bo i el millor de la seua saviesa, que n'és molta, i ens ha permés –a alguns privilegiats- aprendre i treballar.

Però el trajecte entre l'edició de 1990 i la de 2005, òbviament, no ha estat un espai buit. Albert Hauf no solament ha dedicat aquestes dues obres a estudiar –i editar- el *Tirant* de Martorell. A banda d'haver inspirat i estimulat algunes de les investigacions més reeixides dels últims quinze anys en terres valencianes sobre la gran novel·la medieval, tan des de la seua càtedra de la Universitat com des d'allà on ha estat, i que no citaré ara, Hauf no ha deixat de publicar estudis sobre diferents aspectes del *Tirant*, que li han aprofitat per anar enllestint la seua edició definitiva de l'obra de Martorell. Aquests, s'ha publicat a àmbits molt diferents i amb intencions ben diverses, i van des de la pura divulgació a l'erudició més exquisida. I no citaré, ara i ací, tota la bibliografia tirantiana produïda per Hauf, per evitar "proximitat", com diria algun passatge del *Tirant*.³⁹ Esmentaré, només que Hauf, ja el 1989, col·laborava a la revista *Saó* amb un treball sobre la nostra novel·la de cavalleries, en un desig de fer més popular aquella obra.⁴⁰ Per altra banda, el 1990, Hauf, com a expressió de la seua voluntat per integrar-se a la ciutat que l'acollia, donava a la llum un seu escrit –que es traduiria a l'anglès, al castellà i al francès- on les seues reflexions sobre la novel·la de Martorell el feien entroncar amb l'arrelada tradició de les falles valencianes.⁴¹ D'un tarannà molt divers, vull assenyalar, ara, el seu treball publicat a la *Miscel·lània Joan*

³⁹ Sense ànim de ser exhaustiu, oferesc tot seguit alguns dels títols en què elk catedràtic de la Universitat de València s'ha ocupat del *Tirant*, de manera exclusiva o amb una destacada aportació. Altres estudis seus els referencie en nota a banda, més avall. Vegeu Hauf, A.: "Artur a Constantinoble. Entorn a un curiós episodi del *Tirant lo Blanc*", *L'Aiguadolç*, 12-13 (1990) pp. 13-31; *idem*: "Introducció al dossier *Tirant lo Blanc*. Amb un inventari-epíleg de les commemoracions tirantianes", *Afers*, 10, (1990), pp. 263-66; *idem*: "L'aventura d'editar un text medieval", *Cultura*, 11, Barcelona, 1990, pp. 37-38. [També publicat a *La Safor 1490-1990: un itinerari bibliogràfic*, Gandia, 1990, pp. 21-23]; *idem*: "Un doctrinal de cavallers" en *Cinc-cents anys Tirant lo Blanc. Quadern extra de "El País"*, 15-11-1990, p. 10; *idem*: "La cruzada literaria o cómo redimir con la imaginación", en *Suplemento de cultura y arte dedicado al Tirant lo Blanc de La Vanguardia*, 10-11-1990, pp. 3-4; *idem*: "Martí Joan de Galba", *El Temps*, n° 336, 26-11-1990, p. 49; *idem*: "Del *Tirant lo Blanc* a la *Vita Christi*", en el *Quadern de Cultura de "El País"*, 27-12-1990, p. 4; *idem*: *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*, València-Barcelona, 1990; *idem*: "Una nova edició de *Tirant lo Blanc*", *Serra d'Or*, 374 (febrer 1991), pp. 50-53; *idem*: "Cultura literària a la València medieval", *La Corona d'Aragó. El regne de València en l'expansió mediterrània (1238-1492)*, València, 1991, pp. 135-142; *idem*: *Ramon Llull i el 'Tirant'*, Palma de Mallorca, 1992; *idem*: "*Tirant lo Blanc*: algunes qüestions que planteja la connexió corelliana", *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant/Elx, 9-14 de setembre de 1991)*, València-Barcelona, 1993, pp. 69-116; *idem*: "Tres cartes d'amor: contribució a l'estudi del gènere epistolar en el *Tirant lo Blanc*", *Actes del Symposium 'Tirant lo Blanc'*, Barcelona, 1993, pp. 379-409; *idem*: "*Tirant lo Blanc*: ¿novela anticaballeresca? Algunas cuestiones que plantea la conexión corelliana" dins *Estudios sobre el 'Tirant lo Blanc'*, Granada, 1995, pp. 111-151; *idem*: "Profetisme, cultura literària i espiritualitat en la València del segle XV: d'Eiximenis i sant Vicen Ferrer a Savonarola, passant pel *Tirant lo Blanc*", dins *Xàtiva, els Borja: una projecció europea. Catàleg de l'exposició, Xàtiva, 1995*, ps. 101-138; *idem*: "Sedució i anti-sedució: d'Ovidi a l'Heptamerón, passant pel *Tirant lo Blanch*", dins *El arte de la seducción en el mundo románico medieval y renacentista*, València, 1995, pp. 119-144; *idem*: "Sinó per la fe de Jhesucrist" (*Tirant lo Blanch*, c. 403)", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXXIV, 1999, pp. 49-75; *idem*: "The Eschatological Framework of *Tirant's African Adventure*", dins *Tirant lo Blanc. New Approaches*, Londres, 1999, pp. 69-82; i *idem*: "*Segons que diu lo gloriós St. Lluç. L'art d'interpretar els textos à la carte?*", dins *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*, I, Barcelona, 2003, pp. 555-571.

⁴⁰ Hauf, A.: "El parany historiogràfic. Notes al pròleg del *Tirant*", *Saó* 115 (1989) pp. 12-13.

⁴¹ Hauf, A.: "Una falla per a *Tirant* o l'exorcisme de les mitologies", dins *1490-Tirant lo Blanc-1990*, València, 1990 [El text es va publicar, també, el 1991, a *Lletra de Canvi*, 34, pp. 10-13].

Fuster, el 1994, i on detectava i comentava les influències de Boccaccio en el *Tirant*.⁴² En la mateixa línia trobaríem un seu treball sobre els eufemismes amorosos de tipus militar en l'obra de Martorell, del 1997,⁴³ i encara, d'altres textos més d'alta erudició.

En conjunt, l'obra de Hauf sobre el *Tirant* sembla tan immensa com el mateix text de Martorell i de Galba. També és immens el número de referències als seus estudis que fem servir la resta dels investigadors, en àmbits tan diversos com la filologia, la història de la literatura, la història de l'art o de les mentalitats, entre altres. I és d'esperar que, encara, seran ben nombroses les aportacions de Hauf, tant en benefici d'aquella novel·la universal com, també, de nosaltres, que cada vegada, gràcies al seu esforç, en sabrem més, encara que mai no en sabrem tant com ell mateix. Crec sincerament que, el fet que generosament ens haja deixat accedir a una part, almenys, dels seus vastíssims coneixements, gràcies a les seues publicacions –i no sols sobre el *Tirant*, sinó sobre el món cultural i literari medieval, en general-, és un aspecte que l'honora, com a docent i com a intel·lectual i erudit i, encara, també, és un honor per a tots els valencians i per a tots els que compartim la mateixa llengua d'aquest mallorquí valencianitzat que tant ha aportat, aporta i aportarà a la cultura catalana. El seu treball impagable és digne del major reconeixement. En el meu cas personal, a més, sempre serà motiu d'agraïment i d'estima.

⁴² Hauf, A.: "La dama de Rodes. Tècnica i energia boccacciana en un novellino del *Tirant lo Blanch*", dins *Miscelània Joan Fuster*, VIII, Abadia de Montserrat, 1994, pp. 79-118.

⁴³ Hauf, A.: "Manus habent, entorn als eufemismes amorosos de tipus militar en el *Tirant lo Blanch*", dins *Estudis crítics sobre "Tirant lo Blanch" i el seu context (Actes del Col·loqui Internacional "Tirant lo Blanch": "l'albor de la novel·la moderna europea". Ais de Provença, 21-22 d'octubre de 1994)*, Ais de Provença, 1997, ps. 145-85.